

Anton Slodnjak

O DRAMATIČNEM RAZVOJU NAŠE ROMANTIKE

Čeprav je z razsvetljenstvom naše slovstvo prvič po reformaciji ujelo korak s srednje- in vzhodnoevropskim kulturnim razvojem, je vendar moralo pustiti ob strani marsikatero zvrst in premnoge motive, ki so bili v drugih literaturah ustvarjeni in uporabljeni že v drugi polovici 18. stoletja, pri nas pa so zahtevali takšne ali drugačne uredništvene še skozi ves prihodnji vek. Zato je morala tudi naša romantika doživljati svojstvene peripetije in porajati drugačne sadove kakor njene sestre v drugih deželah, dasi je imela seveda isti osnovni življenjski in ustvarjalni impetus: subjektivizem in nacionalizem.

Obenem so delovale na svojstveni razvoj naše romantike osebne energije, ki se morebiti v nobeni dobi naše kulturne zgodovine niso tako razvnele in raznihale kakor v tej. To pa je seveda bilo naravno, saj so se v tej dobi morali streti pogledi in predsodki države in cerkve, da slovenski jezik zaradi maloštevilnosti in gospodarske ter politične malopomembnosti tistih, ki jim je bil materinščina, ni niti zmožen niti vreden podobne slovstvene in obče kulturne povzdige kakor drugi govori. Zato so morali romantiki obravnavati tudi jezikovna in pravopisna vprašanja, posebno ker razsvetlenci kljub velikim naporom niso ustvarili kolikor toliko enotne slovnice in ustreznega slovarja knjižnega jezika. Kljub temu ni bilo nujno, da je dobila prva faza naše romantike tako izrazito filološko podobo in vsebino. Vodnikovi, Primčevi, Jarnikovi, Modrinjakovi in Schneiderjevi verzi in prozni stavki pričajo, da bi ob razumnem in obzirnem uredniškem vodstvu lahko izhajali vsaj od 1809 ali 1814 slovenski pesniški almanahi z dovolj poetično in zanimivo vsebino in da morebiti ne bi bili potrebni tako veliki jezikoslovni podvigi in boji, kakor so sledili, da bi se izoblikoval čist, bogat in priznan knjižni jezik. Toda namesto tega je prvi val naših romantikov moral potrošiti skoraj vso svojo duhovno moč za reševanje drugotnih, pravopisnih in slovniških problemov. To pa je v veliki meri zakrivil Jernej Kopitar, glavni filološki protiigralec pesniško ustvarjalni skupini na pozorišču slovenskega slovstva v prvih desetletjih 19. stoletja. Ta nenavadni človek, ki ga je vodila nepremagljiva volja po uveljavljanju ter je bil bolj filološko kakor umetniško nadarjen in izobražen, dasi je imel tudi mnoge lastnosti in vednosti literarnega teoretika in praktika, je utemeljil namesto slovenskega romantičnega pesništva — slovensko jezikoslovje.

Bil je gotovo najbolj protislovna osebnost v dogajanju, ki ga lahko označimo: drama slovenskega slovstva. Ker pa je bil še bolj ponosno odkritosrčen kakor ambiciozen, se je v pismih in polemikah brez sramu razkrival, tako da ga lahko spregledamo, kolikor je to pri ljudeh mogoče, — do dna. Kar se tiče njegovega življenja za slovstvo oziroma z njim, ki nas tu najbolj zanima, je priznaval, da pesništvo oziroma njegovo lepoto bolj čuti, kakor jo ume »anatomizirati«, tj. kritično razčlenjati in ocenjevati. In zares razodeva v slogu svoje korespondence in znanstvene kritike ter polemike umetniške prvine, ki dajejo njegovim napadom, obrambam, dokazom in protestom močen subjektivni žar. Neposredne estetske vrednote pa je ustvaril z nemškimi prevodi Vukovih srbskih narodnih pesmi.

Kopitar pa je imel kljub lastni sodbi, da nima kritičnega daru, dovolj prirojenega in privzgojenega okusa, da bi bil mogel voditi romantično slovstveno gibanje. O poskusih našega posvetnega pesništva za razsvetljenstva ni imel lepe besede. Sodil je, da bi bil boljši molk kakor verzi v treh zvezkih Pisanic. Le Vodnikove pesmi v Pratikih in v Pesmih za pokušino je cenil nekoliko bolj, Županova Micka in Matiček pa sta mu bila edina primera naše proze, vredna omembe. Tudi o naši ljudski pesmi ni vedel povedati mnogo dobrega, celo balado o Pegamu in Lambergerju je imel za cerkovniško skrupcalo. V poskočnicah je videl deloma ostanke starih pozabljenih oziroma prepovedanih spevov, deloma produkt najnovejšega »godčevskega« improviziranja. Njegova splošna slovstvena izobrazba pa ni bila mnogo manjša kakor Čopova in Prešernova. Klasično slovstvo je dodobra poznal. Sprva je sploh želel biti profesor grščine. Večkrat je zapisal, da je Danteja, Boccaccia, Petrarca, Ariosta, Tassa in Metastasia ponovno prebral in dobro razumel (»mehr als einmal gelesen und wohl verstanden«). V sodobnem nemškem slovstvu je zelo cenil Lessinga, a najbolj ljubil Goetheja. Ko nekoč zaradi neke kožne bolezni ni mogel hoditi v službo, je prebral vsa njegovega dela. Ob izidu prvega dela Goethejeve avtobiografije »Aus meinem Leben« (Dichtung und Wahrheit) 1811 je pomiloval prijatelja Jakoba Zupana, da ne more brati tega prekrasnega dela, ter mu je kratko, a bistro očrtal njegovo vsebino. Tudi Jeana Paula je cenil, Grillparzerja pa ni maral. »Mistike«, kakor je imenoval romantike z verskimi motivi in idejami, je smešil, ker je gojil »zdravo sokratično filozofijo,« kolikor ne bi zadevala državnih interesov, ter je odklanjal tako Chateaubrianda kakor Friedricha Schlegla in njegove posnemovalce. Čeprav je Kopitar poznal evropska slovstva in videl v njihovih delih poglavitna sredstva za omiko jezikov in narodov, je sam hotel ustvarjati šele prve pogoje za razcvet mnogonarečnega slovanskega slovstva, iz katerega naj bi se kdaj šele razvilo enotno slovansko slovstvo. Bil je namreč žrtev terminološke zmede v tedanjem filološkem in političnem pismenstvu, ko so še vedno pisali o enem slovanskem jeziku in slovstvu, dasi so se že vsa tako imenovana narečja izoblikovala vsaj v zarodke knjižnih jezikov ter so se konstituirali tudi skoraj vsi današnji slovanski narodi. Ker pa je prav on to stopnjo razvoja med prvimi spoznal, jo je poskušal istočasno ovreči in priznati. V ta namen si je zamislil nujnost enotnega pravopisa vsaj za vse tiste slovanske narode, ki so pisali z latinico, ter priznanje individualnega slovstvenega življenja v vseh posameznih narečjih, med katerimi bi po njegovem pričanju nazadnje zmagalo tisto, ki bi imelo najlepše umetniške sadove.

In enotni »latinski« pravopis za vse »katoliške« Slovane, ki bi mu ustrezal podoben »cirilski« za »pravoslavne« Slovane, je bil odslej poglavitna fiksna ideja genialnega, a trmoglavega in brezobzirnega Kopitarja, ki je zaradi nje mogel

brezmejno ljubiti in sovražiti. Ker je pričakoval, da ga bo »oče slavistike«, veliki češki jezikoslovec Jozef Dobrovský, podprl pri iskanju in oblikovanju idealnega slovanskega pravopisa, se mu je tako rekoč popolnoma izročil, zlasti ker je tudi globoko razumel in iskreno cenil njegova velika znanstvena spoznanja. Z nepojmljivo, več kakor očetovsko ljubeznijo pa je tudi vzljubil na pol hromega srbskega begunca Vuka Stefanovića Karadžića, ker se je ogrel za podobno reformo srbskega cirilskega pravopisa in sprejemal njegove znanstvene nasvete.

Čisto drugače pa je ravnal s tistimi rojaki, ki so razodevali poleg filoloških prizadevanj tudi pesniške in sploh leposlovne težnje. Prijatelj in Kidrič sta izčrpno prikazala, kako krivičen je Kopitar mogel biti Valentinu Vodniku, katerega je prav po babje opravljaj, tožaril in celo smešil v pismih Dobrovškemu. Z nenehnimi neposrednimi napadi in posrednimi obrekovanji, obtožbami in grožnjami pa je naravnost pospešil prezgodnji duhovni zaton prvega izpričanega slovenskega wertherjanca, nemirnega Janeza Primca, ki res ni bil posebno trden v slovenski slovnici, vendar je bil bolj žrtev svojega popuščanja germanizirani slovenščini vzhodnoštajerske dijaške mladine in duhovščine kakor resničnega neznanja osrednjega kmečkega slovenskega govora, ki je bil Kopitarju merilo jezikoslovne pravilnosti. Tako pa je imel šmarski kaplan, janzenist dr. Jakob Zupan, ki ga je Kopitar izbral za izvršitelja smrtne obsodbe nad duševno preobčutljivim graškim profesorjem slovenskega jezika, lahko in na videz zaslužno delo. Podrobno naštevanje slovniških napak v Primčevih Nemško-slovenskih branjih (1813) je Zupan še zabelil z besedami: »Če bi ocenjevalec hotel biti natančen, bi morala biti ocena še enkrat večja kakor knjiga. Posebno sintaksa in besedni red sta popolnoma nemškujoča in zoprna slovenskemu ušesu.« Nagajivost življenja in usode sta hoteli, da je prav Zupan zadal prvi udarec metelčici, tej edini kolikor toliko uspeli uresničitvi Kopitarjeve pravopisne fiksne ideje. Kopitar je to glosiral 1835 v malo znanem pismu Metelku z okrutnimi in vendar sočutnimi besedami, češ naš ubogi Zupan je v bistvu »zelo požrešna in samoljubna zverina, ki se baha celo pred mojimi prijatelji, da je prvi zamajal Vas in mene.«¹ Kljub temu ga je bil pripravljen pomilovati, četudi ga ne bi mogel opravičiti. »Naj bi mu našli kak skromen kanonikat, da bi mogel živeti, pa bo vse dobro.« Take sodbe o nekdanjem učencu in poznejšem odpadniku Zupanu je bil Kopitar zmožen pač predvsem, ker ga s kranjskimi janzenisti niso vezali samo pogledi na knjižni jezik in naloge domačega pismenstva, temveč tudi sorodnost odgovorov na aktualna vprašanja npravnega, političnega in narodnega življenja. Kolikor bolj ga je ogrožala notranja in zunanja neurejenost lastne čustvene, zlasti ljubezenske narave, toliko bolj je pritrkaval janzenističnim tožbam nad škodljivostjo ali vsaj nepotrebnostjo ljubezenske pesmi, čeprav je utegnil biti v korespondenci in najbrž tudi v vsakdanjem življenju hudo dvoumen in celo nespodoben. V janzenistični duhovščini, ki je bila sorazmerno najbolj izobrazena plast slovenskega ljudstva, pa je videl tisto duhovno moč, ki bi mogla ne samo najuspešneje krotiti in urejati nagonске hudodelske in revolucionarne vzbuhe v ljudstvu, temveč je bila tudi edina zmožna uresničiti njegove jezikovne in slovstvene načrte.

Potemtakem je bilo naravno, da je označil že 1813 janzenista Matevža Ravnikarja, profesorja ljubljanskega liceja in bogoslovja, »desete šole cesarsk kraljevskega vučenika«, v pismu nedelavnemu Zupanu kot »spes mea«, saj se je energični Vačan odločil že 1809, da bo deloval po Kopitarjevem slovstvenem

¹ Pismo je izšlo 1909 v Jagičevem »Archivu für slavische Philologie«, str. 468—470.

načrtu, razglašenem v slovnici. Iz hebrejskega izvornika je prevedel pet Mojze-sovih knjig, ki pa so ostale v rokopisu. Pač pa je izdal dve nabožno-poučni knjigi: pomnoženo in prirejeno XII. izdajo Gollmayerjevega prevoda Mésenguyjevega molitvenika Sv. maša in lastni prevod nemške vzgojne knjižice Perpomočik Boga prav spoznati in častiti. Obe deli sta izšli 1813 in Primčev ocenjevalec, ki sta ga »globoko presenetili«, ju je označil kot »edina poznana spisa, ki sta napisana v pristnem slovenskem jeziku (dialektu)«. Iz bibliofilskega izvoda Sv. Maše, ki ga je Ravnikar s posvetilom podaril Kopitarju, slutimo vnemo in vdanost odločnega in zvestega sodelavca. O tem priča tudi Predgovor, v katerem prireditelj po kratkem uvodu razpravlja o vsebini in zlasti o jezikovni podobi knjige ter poudarja, da je spisana v slovenščini, »kakor se res govori med nami«, ker je »očejena« od »nemških in drugih tujih besedi«. Nato priporoča deležniške in prislovne zveze (-vši, -ši, neprenehoma, nevedoma, nehotoma), češ da se z njimi »slovenska beseda grozno lepo skrajša«. Slednjič pojasni pomen naglasnih znamenj, s katerimi je opremil besedilo.

Ta Predgovor je toliko zanimivejši, ker priča, da je Ravnikar izdelal teoretične in praktične temelje reforme našega slovstvenega pisanja že pred splošno znanim uvodom v I. del Zgodb svetega pisma za mlade ljudi (1815). Vnovič jih je prikazal samo obširneje in poljudneje, prav za umevanje šolske mladine, tako da je ta spis pravi začetek našega poučnega, ne verskega ali šolsko poučnega pismenstva za mladino. Pri deležniškem in prislovnem krajšanju stavkov se je omejil na tvorne deležnike preteklega časa dovršnih glagolov. Pri tem se je skliceval na nekdanjo rabo teh oblik v kranjščini ter stari cerkveni slovanščini, na današnje slovanske govore in knjižne jezike »kmalu onkraj Štajerskega« in na obnovljeno rabo v koroškem in štajerskem najnovejšem pisanju. Zaključnemu, tretjemu delu Zgodb pa je Ravnikar 1817 dodal poglavje o zgodovini krščanstva na Slovenskem ter se najbrž prvi med našimi nabožnimi pisatelji dotaknil Cirilovega in Metodovega apostolstva. Pri tem je odločno poudaril prednost Cirilovega črkopisa, češ da je dajal »vsakemu slovenskemu glasu svojo lastno črko, »ino, kar to tiče, Nemci, Latinci, Francozi, vsi narodi naj se gredo skriti proti njemu«. Nazadnje je opozoril, da se na Dunaju po Cirilovem zgledu že delajo nove latinske črke za naše glasove, ki doslej niso imeli enotnih znamenj. Leto dni poprej pa je Ravnikar priredil v smislu Kopitarjeve jezikovne reforme tudi dvojezično ljudskošolsko čitanko: Male povesti za šole na kmetih. Obenem si je prizadeval za ustanovitev ljubljanske stolice za slovenski jezik (1815), za popolne slovenske ljudske in nadaljevalne šole, za dobre učbenike. L. 1820 je na Dunaju s Kopitarjem in Dobrovskim celo razpravljal o dokončni podobi novih črk.

Čim bolj pa so kranjski janzenisti in Kopitarjevi duhovniški zavezniki na Koroškem in Štajerskem sodelovali z mogočnim dunajskim cenzorjem in skriptorjem, tem bolj so prihajali v stisko zarodki samostojnega, v nekaterih primerih že romantičnega ali vsaj predromantičnega slovstva. Tako je doživljala kranjska ali osrednja — Vodnikova, po Zoisu oplemenitena ljudskovzgojna, komaj rahlo subjektivizirana leposlovna smer po obnovitvi avstrijske oblasti (1814) čedalje hujše nasprotovanje janzenistične duhovščine in metternichovskega uradništva. Tudi folklorni ali primitivni realizem vzhodnega Štajerca Leopolda Volkmerja ter zarodki revolucionarno-politične popevke in predromantične čustvenosti pri Koroščih Matiji Schneiderju, Urbanu Jarniku in Slovenjegoričanu Štefanu Modrinjaku začno naglo zamirati pred navalom nabožnega, slovničarskega in gospodarsko poučnega pismenstva. Volkmer se je v Pesmi od lipe in zlasti v

Slovesu od mojega hrasta nazadnje iztrgal trivialnemu basnopisju ter banalni prleški vsakdanjosti ter se tesno približal meji, ki loči lepoto od nelepote, poezijo od nepoezije. Sklepna kitica njegovega Slovesa od mogočnega hrasta, ki so ga posekali hudobni ljudje, budi misel, da bi celotna pesnitev lahko bila tudi podoba Napoleonovega padca. Zložena »na dan sv. Gerce« (17. marca) 1813 bi mogla zlasti s poslednjo kitico kazati na posledice Napoleonovega poraza na Ruskem.¹ A že 1811 se je še bliže k poeziji ali vsaj leposlovju primaknil Modrinjak z Molitvijo na božico Slovenko, ki je goreč prerodni in družbeni ditiramb, naslovljen Paladi Ateni, naj prosvetli in osvobodi Slovence in druge Slovane. S tem je ustvaril izvirno dopolnilo Vodnikovih Iliriji oživljeni in Jarnikovi budnici Na Slovence, ki sta tisto leto (1811) izšli v knjigi (Pismenost za prve šole) oziroma v časopisu (Carinthia) ter sta pričali z Molitvijo, ki pa se je širila le rokopisno, o nenavadno radikalnem narodnem mišljenju dela našega duhovskega izobraženstva. Modrinjak je obsodil leto dni poprej v prigodnici Amico Zwetkoni (Priatelju Cvetku) z ljudsko nazornimi in drastičnimi verzi² narodno odpadništvo. V ljubezenskih poslanicah in prigodnicah je že razkrival subjektivne želje, užitke in proteste, medtem ko je prikazoval v »tožbah« in »popevkah«, s katerimi je nadaljeval Volkmerjeve »pesmi«, vzhodnoštajersko kmečko življenje in trpljenje.

Kopitar pa je pomagal duševni bolezni odstraniti z graške slovenske stolice Primca, ki je zlagal verze in pripravljaj antologijo slovenskega posvetnega pesništva ter bi bil utegnil postati pglavilni glasnik leposlovja na Štajerskem. Na podoben način je preprečil imenovanje pesnika Valentina Vodnika za ljubljanskega licejskega profesorja slovenskega jezika. V ospredje slovstvene dejavnosti je postavil s pomočjo Metternichovih organov in zaveznikov med duhovščino svoje učence ter jim odredil pravopisni, slovarski in nabožno-poučni delokrog. Na Kranjskem je ustoličil z Ravnikarjevo pomočjo kaplana Metelka kot svojega namestnika, na vzhodnem Štajerskem je dal ključe slovstvenega kraljestva drugemu kaplanu, Radgončanu Petru Dajniku, medtem ko je koroški duhovnik Urban Jarnik sam začel opuščati poezijo in gojiti filologijo ter zgodovino.

S tem je Kopitar pretrgal komaj zaživelo slovensko leposlovno sporočilo ter vsilil rojakom obdobje pravopisno-reformnih poskusov in bojov, s čimer je potisnil naše slovstveno življenje na stopnjo dogajanja v srbskem jezikovnem in kulturnem območju. Jezik srbskega naroda in njegova politična zgodovina

¹ Kitica slove: »Priatelj! Zdaj od tebe slovo / z zahvalnim srcem vzemem; / no pesem tebi spojeno / med ljudi v svet poženam, / znabiti de Napoleon / v njo vtekne svoje oči: / Tak konec ma, bo zdehnil on, / ker vupa svoji moči.« A. Murko je 1836 dal natisniti — najbrž zaradi cenzure zahteve — namesto besede Napoleon le veliko začetnico N in štiri zvezdice. Jožef Pajek, avtor spisa: Leopold Volkmer, veseli pesnik Slovenskih goric (Popotnik 1885 in ponatis v posebni knjižici), poroča, da se »po pričevanju Matjašičevem svoje dni ova elegija ni smela natisniti zavoljo — Napoleona«. Drugače sta glosirala Napoleonov poraz na Ruskem Matija Schneider in Urban Jarnik, kakor je poročal Primic Jakobu Zupanu 11. februarja 1813, mesec dni preden je Volkmer napisal Slovo od mojega hrasta. Schneider je pisal Urbanu Jarniku v začetku 1813 o Napoleonovem porazu v Rusiji takole: Vpijanilo me je veselje iz moškega in srečnega boja Moskovitarjev, v novicah brano. Silni sever vzdignil se je čez zahodnika, v strašno lovo (past) padel petan, serditega kozaka morijočo koso čuti, svega zaslužnega kata, jezer po jezer žere černi brezen; vonder razjezan za novi boj novo orudje kova, pa daj mili Pan Bog, da ga budo slavni bojaki slavnega rodu vkrotili, strésili, zmordili in navučili sulice v lemeže i čertave prekovati, da bude s Slovencom mirno mislil, na svojom polju kmetoval, se pod jasnim nebom, pod lipo v gmajtnom i enkrat na nebi v svetom raji veselil. Teda slovela bude slava.« / Jarnik pa je mislil in izrazil o istem zgodovinskem dogodku tole: »Sever tuli, jug se vstraši, i bahač (petelinski gonjač), vbeži. Vsa vojska razdroblena, vjeta pokuša sladkost podnèbniga séverniga, i uči, se v mrazu, v trepetanju, v posneženih vlastih ceséto i sedmo zapoved. — Večer pokaže, kakov je den bil, pravijo naši pridni severni Slovani; delo naroslavnejše bode se od njih doveršilo; vsaki začetek je pri njih z Bogom, ravnomerno i konec. Hvala, slava i čast se Bogu prinaša, ki delo pravično venčá. Prim. Vatroslav Jagić, Iztočniki II, str. 293.

² Erjav kakti Judeš bodil / Naj te pes za plotom je! / Med Slovence naj ne hodi, / ki je prav Slovenec ne!

sta živo zanimala nekdanjega Zoisovega učenca in tajnika, živečega na cesarskem Dunaju, kjer so mrzlično iskali politične ukrepe in krilatice, s katerimi bi ubranili širjenje napoleonske politične moči v Podonavje ter potisnili francosko oblast iz notranjeavstrijskih, primorskih in dalmatinskih pokrajin; obenem so hoteli zagraditi vdor ruskemu pravoslavju v vzhodne avstrijske dežele ter pritegniti prebujajočo se Srbijo v habsburško državno območje. Čeprav se je Kopitar naglo razvijal iz bojevitega in prenapetega avstroslavista, ki je sicer za trenutek mogel zdvomiti o prihodnosti Avstrije, a kateremu je bilo slovanstvo najtrdnjša postavka znanstvenih in v nekem smislu tudi življenjskih načrtov, v zvestega služabnika nedotakljive in vsemogoče avstrijske države, je vendar doživljal trenutke, v katerih je sanjaril o obnovi srbskega carstva Dušana Silnega (1331—1355).

Če poskušamo ugotoviti svetovnonazorske prvine Kopitarjeve osebnosti, ki so delovale že na besedilo njegove slovnice, potem se nam razkrijejo kot dokaj samostojno razglabljanje Zoisovega, Schlözerjevega, Adelungovega in Herderjevega, deloma tudi Lessingovega učenca, ki hoče najprej kritično pretesti domače izročilo, nato pa delovati za tesnejšo naslonitev slovenstva in slovanstva (zlasti katoliškega) na tisto obliko evropske kulture in civilizacije, ki je po njegovem prepričanju živela in delovala v avstrijskem političnem in kulturnem območju. Posebno na začetku znanstvene in publicistične dejavnosti je romantično lahkoverno pričakoval, da se bo avstrijska država razvijala organsko, to je izključno ali vsaj predvsem v skladu s številčno in genetično močjo posameznih ljudstev, v zvezo narodov v malem, v kateri bodo dobili Slovani zaradi svoje večine — nekoč državno vodstvo v roke. Na ta način pa bo ta nova Avstrija še bolj privlačna za Slovane, ki žive zunaj njenih meja. Že doslej so pokazale posledice avstrijskih stoletnih bojov s Turki (po Kopitarjevem prepričanju), da je habsburška državna tvorba ne samo posebno primerna, temveč naravnost poklicana, da deluje osvobajajoče in prosvetljuječe med slovanskimi in neslovanskimi ljudstvi na Balkanu.

Zato se je Kopitar odločil, da bo ta ljudstva prikazoval kot znanstvenik in publicist avstrijski politični in kulturni vrhnji plasti. Pričel je v dunajskih romantičnih časopisih, kot so bili *Annalen für die Literatur und Kunst*, *Vaterländische Blätter*, *Wiener allgemeine Literaturzeitung* idr., prikazovati in ocenjevati njihove jezike in ljudsko pesništvo, ki so bili skoraj edino njih kulturno imetje. To pa je bilo po tedanjem splošnem prepričanju vendarle dovolj tehtno, da jih je vsaj potencialno delalo ravnopravno z drugimi razvitejšimi in kulturno bogatejšimi narodi. Kot jezikoslovec in publicist je utemeljeval in zahteval, da se prizna ravnopravnost vsem avstrijskim, tudi nenemškim prebivalcem. S temperamentnimi, vendar stvarnimi članki in ocenami je seznanjal vlado in javnost, kakšne so resnične narodnostne razmere v državi, ter je skušal pridobiti državnike in njihove pomočnike, da bi objektivno in blagohotno presojali kulturna prizadevanja avstrijskih in drugih Slovanov. Obenem jim je hotel vcepiti misel, da bi ustanovili najvišjo slovansko institucijo v državi, stolico za slavistiko na dunajski univerzi.

To željo je izrekel najbolj jasno in zavzeto 1810 v članku »Patriotische Phantasien eines Slaven«. Tu je goreče utemeljeval ustanovitev stolice za staro cerkveno slovanščino na Rudolfini s Herderjevimi argumenti, ki dokazujejo, da ima Slovan odlične darove za pravega zemeljskega občana, ta etnično-psihološki razlog pa je še dopolnil s hvalnico prekrasnega sistema slovanskega jezika. Ta se odlikuje tako zaradi brezčlenske sklanjatve in brezzaimske spre-

gatve, kar ga odlično usposablja za posnemanje starogrških verzni oblik, kakor tudi zaradi samoglasniških zaključkov besed, kar mu bo omogočilo, da bo nekoč sam med evropskimi govori uspešno tekmoval z lepim italijanskim mešanecem v operni pevski umetnosti.

Dunajska stolica stare cerkvene slovanščine pa naj bi bila vrh vseh drugih slovanskih stolic na isti univerzi, ker je pač zanimiva za vse slaviste, pa najsi bi bila — kakor pravi Kopitar — »babica današnjega slovenskosrbskega (*danes bi rekli srbskohrvatskega*) ali slovenskega jezika«, kar bi se eno ali drugo po njegovem prepričanju dalo zagovarjati.

Posebno pristrčno pa je Kopitar že v tem članku zagovarjal večje upoštevanje jezika tistih dveh ali treh milijonov Srbov, ki so pribežali iz Turčije na Južno Ogrsko, zakaj le-ti bi začeli spoštovati avstrijsko gospostvo in bi ga celo vzljubili, ako bi spoznali, da se ljubeznivo ceni to, kar jim je najdražje. To pa bi pritegnilo k njim in torej tudi k Avstriji Srbe v Turčiji, ki se bore za svobodo in se radi ozirajo, kakor je splošno znano, k Rusiji, ker jim je po jeziku in veri sorodna.

V teh nasvetih in pričakovanjih je Kopitar razodeval poleg čustvenega zanimanja za srbski jezik, ki je očitno bil njegovi materinščini najbližji, ter znanstvene radovednosti rojenega filologa tudi politična čustva in — načrte, prepričanega avstroslavista. Čeprav premalo poznamo njegove takratne in tudi poznejše zveze z Metternichovim režimom, vendar lahko sklepamo iz njegovih spisov, pismen in dejanj, da je v politični bistrovidnosti prekašal vodilne može sistema. Takrat morebiti res še ni bilo prepozno, da bi bila Avstrija začela sistematično in nesebično kulturno poslanstvo med balkanskimi ljudstvi. In le-to je hotel Kopitar s svojimi »patriotičnimi« sanjarijami in nasveti priklicati v življenje.

Še preden je konec 1813 v cenzurnem uradu dobil v roke jezikovno razburljiv rokopis o katastrofi prve srbske vstaje (1804—1813) in nato spoznal tudi nenavadnega pisca, upornika in gorečega »moža peresa« Vuka St. Karadžića (1787—1864), se je že dlje živo zanimal za usodo srbskega jezika in naroda. Spisi velikega srbskega prosvetitelja Dositeja Obradovića (okoli 1739—1811) so ga opozorili na to, da je v srbskem narodnem življenju usodni razloček med govorjeno in pisano besedo. Ker pa ni bilo niti slovnice niti slovarja živega srbskega jezika, ni mogel spoznati, kaj ju loči. Zato se je mogel sklicevati le na Obradovićevo pisanje in pričevanje. Izpraševal je tudi znance, dunajske Srbe, vendar ni mogel izvedeti nič pravega, ker so ti ljudje mislili kakor vsi drugi, da je pač tista srbsko-slovanska ali rusko-srbska mešanica, ki so jo pisali in tiskali po Vojvodini in drugod, slovstvena oblika žive ljudske srbsčine, ta pa da je v svoji prvotni obliki — surova pastirska in kmečka govorica. Tudi oba medicinca Frušić in Davidović, ki jima je 1813 omogočil izdajo časnika *Serbske Novine*, mu nista mogla ali hotela dati drugačnega pojasnila.

Toliko bolj je bil presenečen in vesel, ko je prebral Vukov rokopis. Takoj je spoznal, da je našel, kar je tako dolgo iskal — govor srbskega ljudstva. V decembru 1813 je poiskal neznanega pisatelja. In ta mu je bil takoj všeč. Ker pa je 26-letni Vuk občutil zanj podobne simpatije, je sklenil Kopitar ob nadaljnjih obiskih zvezo z njim. Iz te je nastalo toplo in nesebično prijateljstvo. V njem sta prijatelja uresničila v večdesetletnem vročem boju svoj drzni in daljnosežni načrt: Izgnala sta iz srbskega pisanja ono mešanico ter uvedla vanjo živo ljudsko besedo. S tem sta najmočneje pospešila srbski narodni in politični prerod, če ga sploh nista kar v največji meri šele omogočila.

Življenje srbskega naroda in njegova rast v zadnjih 150 letih je najboljši dokaz nujnosti in smiselnosti njunega velikega načrta in bistrega ter naglega uresničenja le-tega. V začetku 19. stoletja je čas dozorel za to, da se začne nekdanja Srbija vračati v območje evropske kulture in civilizacije, iz katerega jo je iztrgala turška sila. Kakor hitro pa se je po prvi in posebno po drugi vstaji (1815) začelo premikati težišče srbskega narodnega in političnega življenja iz Vojvodine v staro domovino onstran Save in Donave, je bilo potrebno misliti na to, da bo tudi le od tam morala priti poglobljena energija za obnovev in zopetno vključitev srbskega kulturnega življenja v evropsko duhovno skupnost. Temu cilju pa bi se bilo mogoče po Kopitarjevem prepričanju uspešno približevati samo takrat, če bi postal ljudski govor tako prebivalcev nekdanje Srbije kakor sedanje Vojvodine organ kulturnega in civilizacijskega življenja celotnega srbstva.

Ne vemo, ali je že Dositej Obradović občutil to nujnost, Kopitar pa se je je gotovo zavedal. Pri tem so ga vodili njegovi politični, zlasti avstroslavistični pogledi. Prepričan je bil, da bi bila prerod in integracija južnoslovanskih narodov možna samo v okviru avstrijske države, kot najmočnejšega in v bistvu že tako *slovanskega* branika zoper napoleonizem, carizem in islamizem, ki bi mogli biti najbolj nevarni njihovemu organskemu razvoju.

Čeprav je izredno bistrega in značajnega Vuka ljubil ne samo kot ljubi učitelj neutrudnega in vdanega učenca, temveč tudi s tisto neizrazno simpatijo, ki jo čuti slovenski kmečki človek za pohabljenca, je vendar videl v njem predvsem duhovni vzvod, s katerim bi mogel potegniti srbsko očetnjava v avstrijsko kulturno in politično območje. Če bi se to zgodilo, bi bila rešena — v to je sveto veroval — tudi narodnostna in jezikovna vprašanja, ki so ločila južnoslovanska ljudstva. Hrvatov, razen kajkavcev v tako imenovani civilni Hrvatski, ki pa jih je v jezikovnem pogledu prišteval k Slovincem, že tako skoraj ni bilo ločiti glede na govor od Srbov v Vojvodini in v stari srbski domovini. Zato bodo pač z lahkoto sprejeli novi srbski knjižni jezik, kakršnega jim ga bo ponudil po njegovih navodilih v svojih knjigah (slovnica, slovar, narodne pesmi) genialni Vuk. Da lahko upa na tak razvoj, je sklepal tudi zaradi zastoja, ki ga je kazalo hrvaško pismenstvo in slovstvo v prvih dveh desetletjih 19. stoletja.

Kakšna pa bo usoda slovenskega pisanja oziroma slovenskega knjižnega jezika, na to Kopitar ni rad mislil; na to vprašanje sam ni vedel zadovoljivega odgovora. Res je obsojal in odklanjal vse, kar so v domovini pisali, razen Ravnikarjevih prevodov in člankov, in sicer z istimi ali vsaj podobnimi razlogi, kakor jih je navajal Vuku, da bi ga vnel za boj zoper ruske in starocerkvenoslovanske primesi v pisanju srbskih vojvodinskih pisateljev. Res je bila tudi slovenščina prenasičena s tujimi, in povrh še neslovanskimi prvinami. Toda bila je njegova materinščina in v tisti prečiščeni obliki, za katero se je zavzemal, v kateri je jezik prednikov — gledal in doživljal in v kateri naj bi se v delih njegovih zaveznikov tudi dokončno uresničila, v tisti obliki, se mu je videla slovenščina blagoglasnejša, krepkejša in slikovitejša kakor katera si bodi druga govorica.

V teh bolečih upih in dvomih je še bolj mrzlično iskal med rojaki moža, ki bi deloval po istem načrtu kakor njegov srbski učenec, dvigal nepokvarjeno slovenščino iz »ljudskih ust« ter jo zapisoval s fonetičnim pravopisom v njeni nepopačeni slovniški in slovarski obliki. Obenem pa bi bilo potrebno še dalje gojiti poučno in nabožno pismenstvo, seveda v slovniško očiščeni in pra-

vopisno urejeni (tj. fonetični) obliki. Glede leposlovno umetniškega kultiviranja slovenščine pa je Kopitar, kakor pričujejo njegova dejanja in izjave, očitno hotel počakati na sadove jezikovnega, kulturnega in političnega razvoja v srbskih in hrvatskih deželah, kakor ga je pričakoval glede na sodelovanje z Vukom. Bil je skoraj prepričan, da se mu ni treba bati, da bi se dvignil kak resen slovenski glas zoper ta njegov načrt oziroma zoper njegovo znanstveno in uradno avtoriteto.

V začetku tretjega desetletja 19. stoletja pa ga je poučil nastop najodločnejših protiigralcev, kako krivo je sodil, ukrepal in deloval. Karadžić mu je sicer ostal zvest, toda marsikaj kaže na to, da je bistrovidni Srb kmalu začel slutiti, da bo Dunaj lahko le začasno zatočišče srbskega narodnega in slovstvenega gibanja, ne pa njegovo končno središče. Čeprav je, na videz, samo to delal, kar mu je Kopitar priporočal, je vendar pokazal s ponovnimi poizkusi vzgojno delovati na regenta obnovljene Srbije Miloša Obrenovića, mu pomagati pri prosvetljevanju dežele in se celo naseliti v domovini, kje in kakšen je bil cilj njegovih prizadevanj. Vse njegovo dejanje je bilo naperjeno pravzaprav zoper Kopitarjeve načrte, česar se seveda ni zavedal ne ta ne oni. Kolikor več sadov pa je obrodilo Vukovo delo in kolikor več pristašev si je pridobil Vuk med rojaki na južnem Ogrskem, na Hrvatskem in v Srbiji, toliko hitreje je izgubljal Dunaj osrednji pomen za srbski narodni in kulturni prerod in toliko hitreje je postajala še napol turška dežela onstran Save in Donave kristalizacijsko območje državotvornosti Srbov in drugih južnoslovanskih narodov.

Srbi so to prednost morali plačati z dolgotrajnimi in izčrpljujčimi polemikami med Karadžićem in njegovimi nasprotniki. Te pa so nazadnje bile odločene v smislu ljudskih potreb in zgodovinskih idealov. Z njimi se je preneslo težišče srbskega slovstvenega in političnega razvoja iz južnoogrškega kolonizacijskega ozemlja v staro materino deželo onstran Save in Donave. To pa je spravljal v stisko srbsko umetno posvetno pesništvo, ki je začelo nastajati konec 18. stoletja med izobraženstvom in malomeščanstvom v Vojvodini skladno z rastjo drugih srednjeevropskih slovstev, vse dotlej, dokler niso nastopili pesniki z deli v Vukovem knjižnem jeziku.

Zato je pomenil Prešernov nastop 1830 v Kranjski čbelici odločilni preobrat v drami naše romantike; vrgel je Kopitarja z že dolgo nezaslužena vodilnega mesta v slovenskem slovstvenem življenju ter dvignil slovensko pesništvo na vrh južnoslovanskih slovstev. Glede na to je bilo naravno, da sta morala začeti Prešeren in Čop, ki sta si prizadevala postaviti slovensko pesništvo v isto vrsto s pesništvii drugih evropskih narodov, trd boj tudi zoper Kopitarjeve slovniške in pravopisne zahteve, smiselne in celo nujne v srbskem kulturnem življenju, v slovenskem pa po 1830 ne več potrebne. Naravno je bilo, da sta morala razbiti tudi Kopitarjevo protislovno zvezo z zapoznelimi janzenisti.³ Leta 1835 je tožil in obtoževal vsemogočni cenzor v pismu Metelku, da sta vzdignila 1833 zoper metelčico sama peklena vrata (»porta inferi«), in sicer »veliki Belcebub« (der grosse Belzebub, tj. Prešeren) z »odkrito denunciacijo« (durch unmittelbare Denunciation) guberniju, Čop pa s posredno.⁴ Ta obdolžitev ki bi ji težko pritrdili, a bi jo dandanes še teže ovrgli, zlasti ker je naša slovstvena zgodovina doslej, kolikor nam je znano, ni upoštevala, nam vsaj razodeva, zakaj je Kopitar s toliko silovitostjo odgovoril na Čopov in Prešernov

³ Presenetljivo je, da se je metelčici postavil po robu ne samo Zupan, temveč tudi Ravnikar.

⁴ Prim. že citirano Kopitarjevo pismo Metelku z dne 23. V. 1835 (Archiv für slav. Philologie XXX, (1909) str. 468—470.)

napad v abecedni vojni. To je bil poslednji izbruh strmoglavljenega slovstvenega avtokrata, ki so ga upijani znanstveni uspehi in vzgojiteljska sreča z Vukom Karadžičem ter je bil zaradi njih popolnoma slep za to, kar se je dogajalo v slovenskem slovstvu med 1809. in 1830. letom. S tem pa se je uprl napredku svojega naroda, čeprav sta ga opozarjala Prešeren in Čop, naj se otrese fiksne ideje in nemoralnih zaveznikov ter se pridruži mladini. Zato je moral pasti. In čeprav se je še toliko hudoval zoper »velikega Belcebuba« Prešerna in čeprav je še huje zabavljajal zoper »nesramnega, angleško beročega in blebetajočega pobalina« Čopa — podoben jezičnim junakom Ilijade ali srbskih narodnih pesmi — ni bil njegov poraz v drami naše romantike — tragičen, temnaraven, tj. zaslužen.

Anton Bajec

JEZIK V ŽUPANČIČEVI PREVODNI PROZI

OČE GORIOT

Prevod je izšel leto dni pred Breznik-Ramovševim pravopisom 1935.

Če se je pri drugi izdaji Oliverja Twista prevajalec že lahko naslanjal na ta uradno priznani priročnik, vidim v prevodu Očeta Goriota 1934 višek njegovega samostojnega ustvarjanja v prozi; poprejšnja pravopisa in razni brusii so mu zaradi skromnega obsega mogli bore malo pomagati, ne glede na to, da so se v marsičem razhajali, ker se je včasih ta ogreval za eno, drugi spet za nekaj čisto nasprotnega.

Še drug vzrok je, zakaj sem se odločil prav za analizo jezika v Očetu Goriotu, namreč okolje: na eni strani pariški elegantni saloni visokega sveta, na drugi meščanski sloj v Vauquerkini penziji pa še nizka govornica preprostih, neizobraženih oseb. Kdor pozna izvornik, je zares radoveden, kako neki prevod ustreza tem zahtevam, recimo salonski govor v njem, saj smo Slovenci na parketu še zmeraj precej neokretni, in ne nazadnje, kako podaja Balzacove opise, njegovo krepko in sočno frazeologijo, njegov humor.

Pravopis. Polglasnik je ohranjen v nenaglašenem položaju glagov II. vrste: *doteknilo* 9, 39; *usehla* 11, 259; *dehniti* 20; *umekniti* 22, 42, 55, 197, 205; *genila* 23, 28, 31, 49, 120, 126, 136, 181; *pehnila* 78, 107. Isto velja za *tenka*, *tenkočutnost* 177. Polglasnik in s tem dvožložnost je rad obdržal pri *kedaj* 36, 51, 150, 182, 219, vendar *kadar* 161. Tako piše še soglasniški *r* v *zopern* 113, 142, 210, 213; *klaverne* 9, 25, 133, 254. *Družben*, *okamnel*, *mescev*, *zanikrn*, *nečimrnost* nastopajo še v starejši pisavi: *družabni zakon* 258, 227, 228 (danes še *družabnik*, *družabni večer*); *okamenel* 221; *kamenit*, *mesecev*; *zanikarne* 12, 125, 137, 233, 245; *ničemurnost* 41, 85, 125, 145, 161.

Pri trojni izbiri *gôrek*, *gorèk*, *gorák* se rad odloči za zvočnejšo obliko: *rosan pogled* 49, *gibak* 104. Namesto *bitijce* piše *bitjece* po vzorcu *jajčece*, ker